

Мкртчян О. С. Структурованість ландшафтів – екзистенційний вимір // Тоталогічні образи ландшафту: Мат-ли VI Міжнар. наук.-методол. конф. "Філософія і географія. Проблеми постнекласичних методологій в природничо-географічних науках" / Наук. вісник Інституту дизайну і ландшафтного мистецтва Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв. –Вип. 3.–К.: ДАККіМ, 2006. –С. 47-50.

СТРУКТУРОВАНІСТЬ ЛАНДШАФТУ – ЕКЗИСТЕНЦІЙНИЙ ВИМІР

Мкртчян О. С.

Львівський національний університет ім. І. Франка

Один із пануючих поглядів на сутність ландшафту виходить із розуміння останнього як деякої організованої геопросторової структури, патерну, малюнку денної поверхні. Структурованість ландшафту – це не просто сукупність взаємозв'язків між його елементами, вона передбачає певний порядок, спільний принцип просторової організації, зумовлений певним комплексом природних або техногенних процесів. Дослідження структурованості природи, виявлення в ній закономірностей та порядку є базовим принципом наукового пізнання. Проте, структурованість ландшафту, крім когнітивного, має також важливий екзистенційний вимір: структура ландшафту, який оточує людину, формує відчуття причетності, довіри до світу, або, навпаки, дискомфорту та власної відчуженості від нього. Тому існує потреба в дослідженнях екзистенційного аспекту ландшафтно-ї структури, а саме – впливу останньої на внутрішнє, духовне буття людини, яка існує в ландшафті та взаємодіє з ним.

На нашу думку, при формуванні методологічних основ таких досліджень доцільно звернутись до сучасних філософських та культурологічних концепцій, в рамках яких розкриваються зв'язки між структурою довкілля людини та її внутрішнім світом. Однією з таких концепцій є розроблена відомим релігієзнавцем та культурологом М. Еліаде концепція сакральності. Сакральність розуміється цим дослідником дуже широко – не як специфічна форма відношення до дійсності, яка стосується відправлення релігійних обрядів та ритуалів, а як універсальний спосіб сприйняття дійсності, іманентно притаманний людині будь-якої культури та історичної епохи, включно із секуляризованою, невіруючою людиною. Сакральність надає явищам реальності трансцендентного змісту та іманентної цінності, а сакральна реальність протиставляється профанній (мирській), в якій все суще (включаючи саму людину) є лише механізмами, призначеними для виконання утилітарних функцій. Людина в силу своєї природи відчуває потребу в бодай періодичному зануренні у священний простір та час.

М. Еліаде на основі аналізу сучасних релігій та численних архаїчних культур розробив уявлення про сакральний простір, головною рисою якого є структурованість (впорядкованість, організованість). Так, для традиційних суспільств характерне протиставлення території, на якій вони живуть (світ, космос) та невідомого простору, що лежить за її межами (хаос); чужинці, які населяють останній, нерідко прирівнюються до демонів, привидів. В космогонічних міфах багатьох народів, на відміну від християнства, творення світу Богом (богами) уявляється не як його виникнення з нічого (Ex nihili), а, радше, як надання структури, впорядкованості первинному хаосу. Цей процес часто описується як боротьба між Богом-"організатором" світу та морським драконом – уособленням первісного хаосу. Серед ряду народів існують уявлення про походження світу та богів із первинних вод, які уособлюють хаос до створення Світу (апсу у Вавилонців, техом у давніх євреїв), відголоси яких знаходимо в Біблії (Буття 1:2) та у "Теогонії" Гесіода.

Структурованість сакрального простору виражається насамперед у наявності в ньому особливих точок, напрямків, структурних ліній, що творять особливу систему координат, в якій людина орієнтує себе в оточуючому світі. Найважливішою такою точкою (розривом

простору) є уявний центр Всесвіту (космічна Вісь, священна Гора, "Пуп Землі"), в якій відбувається прорив у трансцендентне, перехід між космічними рівнями (Небо, Земля, Підземний світ). Така точка часто розміщувалась в центрі поселень, де був розміщений храм. Структура сакрального простору має ієрархічно-фрактальну будову: свої сакральні "Центри" має кожна оселя (домашнє вогнище, "червоний куток" тощо), але також село, регіон, країна, цілий Світ (Єрусалім, Рим, Мекка).

Цікаво порівняти відношення до оточуючого простору людини традиційних суспільств із таким відношенням, сформованим в рамках постмодерністського світосприйняття. Сутність останнього найбільш влучно та лаконічно характеризує метафора ризиому, запропонована Ж. Дельозом та Ф. Гваттарі в однойменній праці (*Rhizome*, 1976). Різома протиставляється метафоричній моделі стрижневої кореневої системи (вона ж – модель дерева), яка характеризує традиційний (класичний) образ мислення. Для останньої характерна наявність центрального (осьового) елемента (стовбур, стрижень), навколо якого організується стабільна ієрархічна структура, а також поступальний розвиток у третьому вимірі (угору або вглиб). Для ризиому, натомість, властиві ацентризм, відсутність організуючого стрижня, поліморфність, неієрархічність, нелінійність та мінливість. В ній, за висловом Ж. Дельоза та Ф. Гваттарі, відсутні точки або позиції подібні до тих, що наявні в структурі, в дереві, в корінні. З точки зору У. Еко, "різома" та "структура" є поняттями-антиподами.

Людина, організуючи простір свого існування, пристосовується до структурних відношень, заданих природними чинниками, будучи, одночасно, самостійним агентом структурування цього простору. Історично в більшості регіонів Землі люди переважно селились вздовж річок, по узбережжях морів, океанів та великих озер. Найбільш характерною була дендрична система розселення, що відповідає дендричній будові річкових мереж. Осьовими структуроформуючими елементами таких систем є русла водотоків різних порядків. Важливими осьовими елементами також були великі торгівельні шляхи. У давніх містах структуроформуючу роль відігравали "особливі місця" – агора, форум, Ринкова площа, Кафедральний собор, Замкова гора – розміщені поблизу географічного центру поселення, а також головні вулиці (наприклад, дорога процесій богині Іштар у Вавилоні). При цьому райони міста, де проживали представники окремих етнічних, соціальних та професійних груп, були суворо регламентованими – місцю певної групи у соціумі відповідало географічне місцепроживання.

Цілком відмінну картину організації геопростору спостерігаємо в наш час. Планувальна структура сучасних міст стає все більш незалежною від природно-ландшафтних особливостей місцевості. В багатьох містах відсутні чітко виражені центр, головні вулиці, стираються внутрішньоміські відмінності у характері забудови. Самі міста розміщуються хаотично в межах агломерацій. Одночасно поступово усуваються бінарні опозиції (місто-село), стираються відмінності між ландшафтами та природними зонами (зрошення пустель, осушування боліт). Така картина дозволяє вести мову про антропогенну "різоматизацію" геопростору.

Проживання в аструктурному просторі-різомі тягне за собою відчуття загубленості у світі, дезорієнтації, втрати свого місця у структурі Світобудови, в кінцевому рахунку – психологічні проблеми та моральний занепад. Тому важливо протидіяти різоматизації ландшафтів. Так, при плануванні нових житлових масивів та мікрорайонів важливо передбачити наявність у їхньому ландшафті структуроформуючих елементів, зокрема – локальних центрів (площа із церквою, центральний парк) та осьових елементів (головна вулиця із зупинками транспорту, зосередженням громадських закладів і магазинів тощо).